

Dødemandsbjerge

Af Søren Manøe Hansen

Ned langs Jyllands vestkyst ligger en del stednavne Dødemandsbjerge eller Dødemandsdal. Navnene hentyder til begravelsespladser for indstrandede lig fra strandinger eller søfolk omkommet på havet.

Vi ved, at så længe skibe har besejlet havene, har der fundet forlis og strandinger sted og ofte med ulykkelige omstændigheder til følge. Fund på havbunden ved vore kyster viser, at helt fra oldtiden har der fundet sejlads sted i danske farvande. Nogle af de ældste efterretninger om forlis stammer fra middelalderen, hvor der i 1100-1200 årene berettes om 150 strandede sørøverskibe ud for Halmstad, og det antages, at 15000 mand omkom. Ved erobringen af Visby på Gotland i 1361 forliste kongens flåde ved Øland med det store og rige krigsbytte. I midten af 1600-årene forliste en dansk-lybsk flåde ved Gotland og ca. 7000 mand fandt døden i bølgerne. Den 4. december 1678 afgik 23 skibe fra den pommerske kyst med kurs mod Kalmar, en voldsom storm tog 20 skibe og 2200 mennesker omkom, heraf blev 1583 begravet på Bornholm¹.

Fra den jyske vestkyst er det mere sparsomt med efterretninger om forlis, men dette skyldes ganske givet ikke færre forlis, men den afsides beliggenhed, fjernt fra hovedstaden. Sejladsen op langs kysten rundt om Skagen hørte til den mest risikofyldte, hvilket senere tiders strandingstal kan bevidne. Det blev da også denne kyststrækning, der først og fremmest blev dækket, da det danske redningsvæsen blev oprettet i 1852. En af de tidligste oplysninger om strandinger her på egnen, findes i forhøret over Lønne-præsten Jens Hansen Rusk, der stod anklaget for trolddom. Der nævnes, at han ved uenighed mellem bjergene ved et skibs stranding på Kjærgård strand havde vist truende holdning overfor skibets fører. Anklagerne

mod Jens Rusk førte til, at han blev dømt skyldig i trolddom og brændt på bålet ved Vester Herreds ting d. 1. febr. 1611¹.

I tidligere tid var en stranding på vestkysten en risikofyldt begivenhed for skibet og dets besætning, hvor der ikke var hjælp at hente fra kystens beboere, hvilket forstærkedes af den fattige kystbefolknings holdning til strandinger. En stranding betød en kærkommen indtægt, idet bjærgearbejdet gav arbejde til lang tid, hvor man forsøgte at få lasten bragt i land og solgt ved auktion, desuden forsøgte man ofte at bjærge skibet på land, sætte det i sejlbar stand og få det sat ud fra kysten igen. Mislykkedes det, blev skibet hugget op og solgt i løsdele. Det var tider, hvor søfolk ofte måtte frygte kystens beboere, hvor herremænd betragtede al inddreven gods, og skibe, som strandede uden levende folks medfølge, som deres ejendom, og der findes adskillige sagn om hesteridt på stranden om natten med lygter fastgjort under hestens bug for at foregive, at det var skibe, og således lokke skibe tættere på kysten. Der er sagn om rovmord og nedgravning af lig i klitterne, om præsternes bønner fra prædikestolen om strandinger – de mere moderate, at såfremt et skib skulle strande, om det da måtte ske her i sognet¹.

At moralen var en anden, vidner de mange sagnoptegnelser om dette emne, som Evald Tang Kristensen har foretaget, hovedsagelig fra Nordjylland og viser berettigelsen af det gamle ordsprog, at »død mand sladrer ikke«. En række overleveringer fortæller om søfolk, der kommer i land ved strandinger, slås ned, frarøves værdier og nedgraves på stranden eller i klitterne. Der er beretninger om folk, der har skåret fingre af døde for at få fat i ringe, stjålet støvler fra strandlig, hvor benet ofte fulgte med o.s.v., men selv om død mand ikke sladrer, så forfølges disse strandrøvere altid gennem syner og varsler om den døde. I senere optegnelser fra begivenheder i 1800-tallet tager kystbefolkningen altid afstand fra en person, der udplyndrer et strandet lig, de vil ikke vedkendes en mand, der kan fornede sig så dybt, at han er blevet ligrøver, for »hvad med synden kommer, med sorgen går«².

Fra vore egne har Evald Tang Kristensen kun et enkelt sagn om udplyndrede søfolk, fortalt ham af Hans Peter Han-

sen i Billum: »A var en gang på handelen nede ved æ Blåvand. Der kjøber a en sølvstob, som vejede 14 lod. En tid efter kommer a ind et sted, hvor den mand sad, a havde handlet med, og han var noget svirende. Så siger han: »Du ved ikke, hvor den sølvstob er kommet fra. Der var en prinsesse, der strandede her ud for, og hun sad i masten og så, at tre mænd bjergede en kasse, hvori hun havde gemt hendes guld og sølv. Siden blev hun selv reddet. Hun henvendte sig da til strandfogden og sagde, at havde hun blot haft hendes kasse, så kunne det være det samme med det andet. Men hun fik jo ingen kasse, og for det ikke skulle opdages, hvad der var i den, kaldte de den pjaltekassen. Så sagde prinsessen, at dem, der havde fået den kasse, de skulle blive mærkede, så længe de levede, men dem, der reddede hende og intet fik, de skulle aldrig komme til at trænge. Det kom også til at sæde begge dele«. Den mand, a talte med, han navngav 6 mænd. Strandfogden var med til det, og han blev blind, en anden rådnede armen af o.s.v. Guldkæder, som manden havde købt fra den pjaltekasse for 40 daler, solgte han siden til jøderne for 140 daler«².

I den lokalhistoriske litteratur fra vort amt kan fremdrages utallige beretninger, retssager om kystboernes overgreb på strandingsgods.

Et mere konkret eksempel på kystboernes manglende respekt for loven, når det gjaldt strandingsgods, kendes fra et anlageskrift fra 1737. Et hollandsk skib var i en hård storm af nordvest strandet i Grærup, og kun med største livsfare reddede besætningen sig i land, hvorfra de kunne være vidne til, at skibet sønderlodes og at ladningen drev ind på stranden. Kaptajnen satte vagt på stranden for at beskytte det ilanddrevne gods, men »saa skal dog af omkring boende og angrænsende Folk og Beboere, hvilke i Haabe tal, baade uden og med heste og vogne skal have om Natten hemmelig indfundet sig ved Stranden, være blevne borttaget og bortført det meste af det ilandskyllede Gods, Skibs Vrag, Redskab, Koieklæder og andet Skibets Redere og Befragtere, samt Skipper og Folk til Skade«³. At også gejstligheden havde kendskab til den sløje moral, fremgår af en bispevisitatsindberetning 10 år senere i 1747, hvori det hedder om Henne og Lønne sogne:

»har fra Arilds tid været berygtede ikke alene for letfærdighed, men og i særdeleshed for uretfærdighed ved strandsiden«⁴.

Man må dog huske på, at kystboen skarpt skelnede mellem dit og mit, men mente at al herreløst inddrevet gods var alle mands eje. Tidens og kystboernes indstilling til indstrandede lig gjorde det naturligt, at disse blev begravet i dødemandsbjergene. På de ældst kendte søkort over kysten i Ribe amt, som er hollandske søkort fra 1500-tallet, finder man dødemandsbjerge nævnt ved Blåvand. At besejlingen af den jyske vestkyst, og især området ved Blåvand med det farlige Horns rev, der strækker sig over 25 km vest ud fra Hukket, var besværlig og farlig, vidner de utallige strandinger om netop i dette område. Hollænderne drev en livlig handel på vore kyster, hvorfor det er naturligt, at de udarbejdede søkort over disse farvande. Først i 1655 får vi et dansk kort over dette område, idet Johannes Mejer foretager en opmåling med angivelse af havne og sejlrender med dybdeangivelser. Blåvand er anført med Hornbjerg og Todsmandsberg (dødemandsbjerg). I Øster Oksby findes et middelalderligt kapel St. Enders Kapel, hvor man indtil o. 1860 begravede indstrandede lig, men også dette sted er angivet hos Johannes Mejer, således at der har været to begravelsespladser i Blåvandområdet. Vi vil senere vende tilbage til dødemandsbjergenes placering, men først se på, hvorledes man forholdt sig til indstrandede lig.

Hvad man gjorde i tidligere tid, vides ikke, idet der ikke findes forordninger herom, men antagelig har man begravet dem i den nærmeste klit. For vort amts kystsogne findes kirkebøgerne bevaret fra først i 1700-tallet, men her finder man ikke de indstrandede lig opført. Kun i de få bevarede strandfogedprotokoller findes de opført, og der skal her henvises til H. K. Kristensens artikel »Indstrandede lig og skibsvrag« i »Fra Ribe Amt« 1972, så vort kendskab til, hvor og hvormange lig der drev ind på kysten, bliver meget sporadisk⁵. Spørgsmålet melder sig så: hvorfor blev de ikke begravet på kirkegårdene? Svaret kan være flertydigt, bl.a. kan anføres, at man ikke havde klarhed over, om vedkommende var kristen eller hedning; i krigstilfælde hvor man måske ikke ønskede fjender begravet på sognets kirkegård, men også at der hos lig

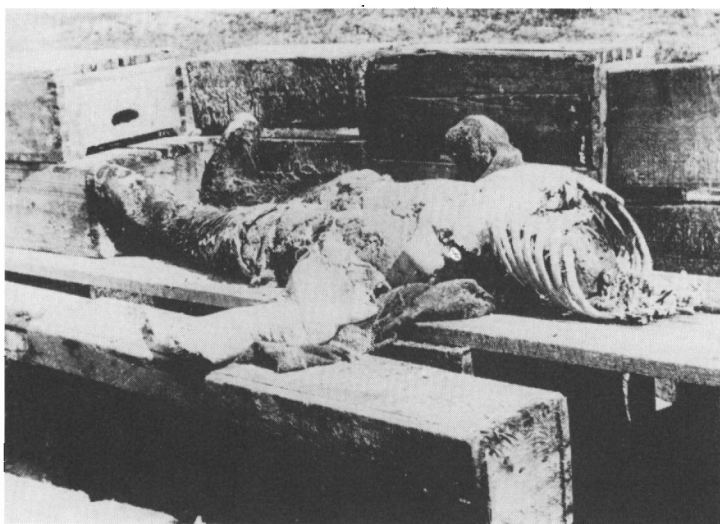

Fig. 1. Et indstrandet lig. Som billedet viser, kan det ofte være svært at identificere den omkomne. Foto Pastor Skov. Blåvandshuk Museum.

kunne være smittefare. Sidstnævnte forstærkes af sagn om skibe, som havde bragt pest til landet. I Danske Sagn nævner Evald Tang Kristensen: »På den sorte døds tid strandede et fremmed skib på vestsiden af Thy. Af mandskabet var de fleste døde, men nogle kom dog levende i land, der iblandt en biskop fra England, som trak sig tilbage for strandboerne, der nærmede sig, og i frastand lod dem forstå, at pesten havde raset om bord på deres skib, samt at han selv, og de øvrige skibsfolk, der var komne i land, var syge og uundgåelig måtte dø, hvorfor han advarede dem fra at komme nærmere. Kystboerne agtede dog ikke advarslen og følgen deraf blev, at de smittedes, og at pesten udbredte sig videre og også her i landet anrettede de største ødelæggelser«. Lærer Nørgård i Snedsted har fortalt Evald Tang Kristensen: »Det var i pestens tid, da var der den lov, at man ikke måtte røre ved de lig, der drev i land, men de skulle jordes på nærmeste plads. Så kom der et lig, som skulle jordes hurtigst mulig. De satte en brandhage i den smule ralter, han var i, og bandt et langt stykke reb dertil,

og så slæbte de ham op i en klitbakke og smed ham der ned i et hul, de havde kastet. Mange troværdige folk har fortalt, at den stribe, der blev, hvor de havde slæbt ham, den er kjendt endnu, og havet har tit skyllet op til bakken, men striben eller revlen blev ved at stå der².

Fra englandskrigene har vi på den jyske vestkyst et par uhyggelige strandinger, der krævede store tab af menneskeliv. I Mårup strandede det engelske lineskib »The Crescent« i december 1808 og mange druknede. I det nordvestlige hjørne på Mårup kirkegård skal mange af dem være begravet i en fællesgrav. Mårup kirkebog nævner blot intet herom. Julenat 1811 strandede to engelske lineskibe »St. George« og »Defence« ved Torsminde, og kun 18 reddede sig i land, medens 1308 druknede¹. De drev ind på kysten, men ved en gennemgang af kirkebøgerne finder man dem ikke indført. De var dog kjendt som kristne, selv om strandfogden i Oksby nævner, at »en var neger« blandt de inddrevne i hans strandlen. Årsagen er nok, at de var fjender⁵. Fra samme strandinger fortælles, at sognefogden i Fjand sørgede for deres begravelse på kirkegården. Fjand kirkebog nævner dog intet herom. Videre fortælles, »at de fleste steder fandt der dog kun begrænsede antal begravelser sted på kirkegårdene, idet sognefolkene satte sig derimod, fordi man ville undgå alt for mange farlige uddunstninger«⁶.

Så store mængde af omkomne huskes ned gennem tiderne, og bemærkningerne om, at de flere steder er blevet begravet på kirkegårdene er sikkert troværdige nok, selv om det ikke anføres i kirkebøgerne. For vort amts vedkommende inddrev 121 lig fra »St. George« og »Defence« ud fra de to bevarede strandfogedprotokoller, fordelt med 94 i Oksby og 27 i Houstrup⁷. Strandfoged Peder Haahr i Houstrup noterer i sin strandingsprotokol: »Den 26. og 27. december 1811 opskyllet af havet 8 døde mennesker, hvoraf 5 matrosklædte og 3 soldaterklædte. Ved undersøgning fandtes ingen papirer eller penge hos dem. De døde ere alle jordede på bekvemme steder den 27. decbr. i hauklitten udfor Houstrup«, endvidere: »Den 12. jan. 1812 opskyllet 11 døde mennesker, hvoraf 8 matrosklædte og 3 soldaterklædte og ved samme fandtes hverken papirer, punge

eller uhrer, og (de) blev begravede på bekvemme steder i hauklitterne. For hver person at begrave 1 mark 3 skilling«. Senere indstrander 8 matroser »der alle ere begravede i havklitterne«⁸. Fisker Janus Haahr i Kragelund, Lønne sogn, der var barnebarn af ovennævnte, fortalte Torben Klinting: »Jeg var med min fader ved havet 2. juledag 1811, og da så vi mange lig, som var inddrevet af havet. Vi havde en stranding af lig både i nord og syd og hele befolkningen her i egnen var som lamslået af skræk«⁹. Afdøde strandfoged P. Chr. Dahl, Gl. Bjerregård har for år tilbage fortalt undertegnede, at lig fra disse to skibe, der inddrev i hans strandlen var begravet i dødemandsbjerget ved Hegnet ca. 2 km syd for gården, 34 døde skal være inddrevet i Bjerregård strandlen⁶. Ved en gennemgang af gammelt kortmateriale er der lykkedes at finde frem til følgende begravelsespladser, men da de ikke kan være

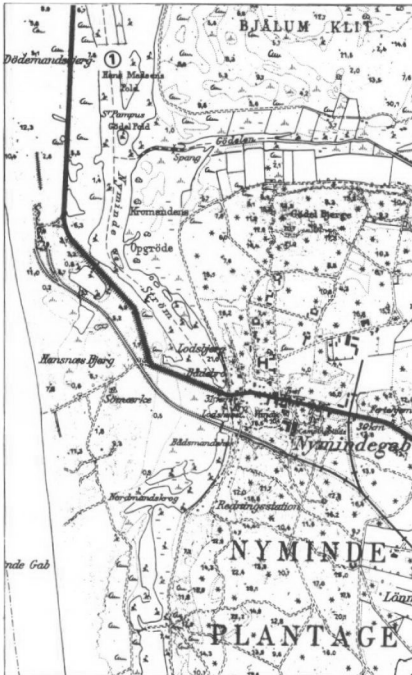

Fig. 2.
 ① Dødemandsbjerget ved
 Hegnet.

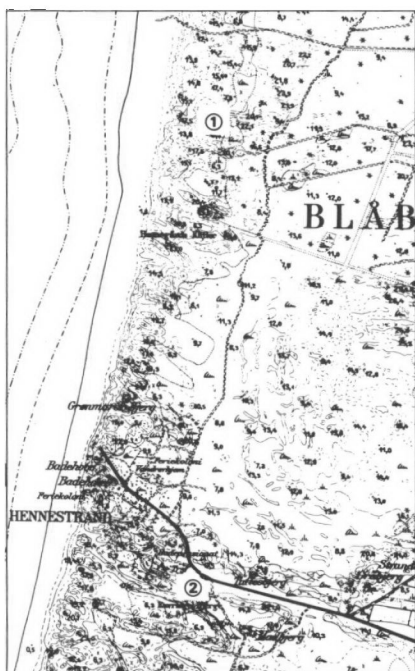

Fig. 3.

- ① En formodet
begravelsesplads iflg.
optegnelser af strandfoged
Peder Haahr i Houstrup.
Måske er stedet det
ukendte Sovrøgel.
- ② Begravelsesstedet
Rævrøgel.

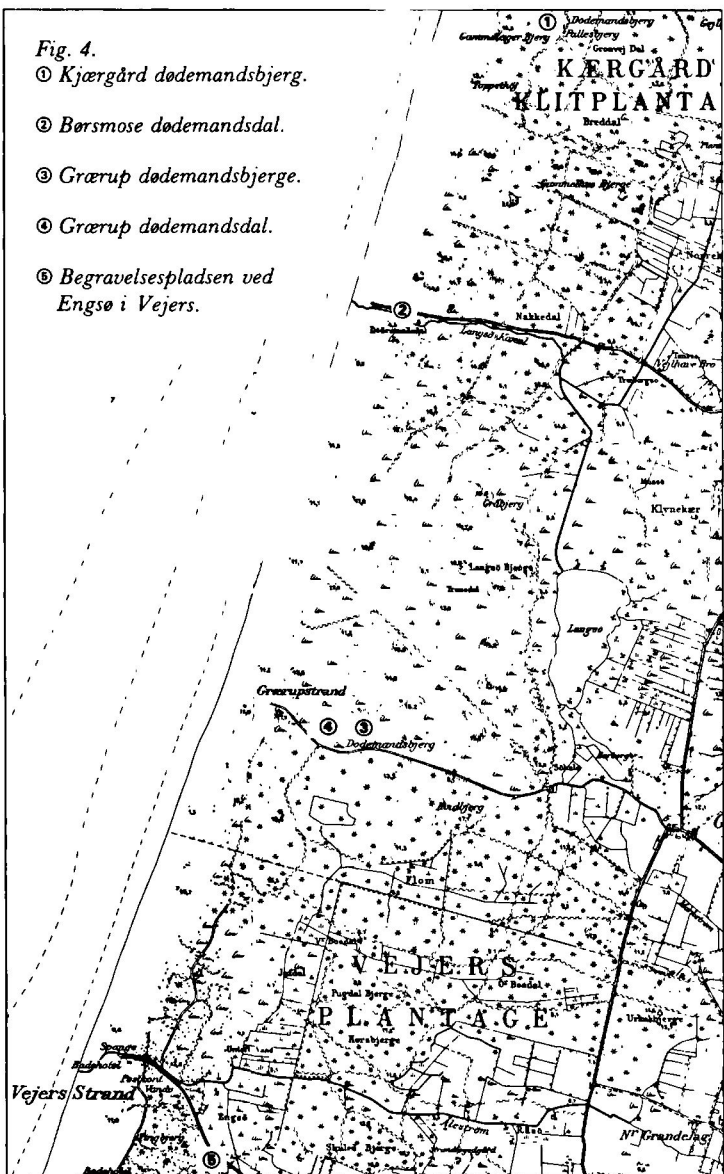
dækkende for hele kyststrækningen i vort amt, må man formode, at der har været flere.

I amtets nordligste sogn *Lønne* har det ikke været muligt at finde dødemandsbjerge, men da der på den sydligste del af den nordfor liggende Holmslands klit findes et dødemandsbjerg ved Hegnet, kan det tænkes at være begravelsessted for en del af *Lønne* sogn, idet Bjerregård strandlen strakte sig længere og længere sydpå, eftersom Holmsland klit voksede mod syd og efterhånden rakte langt ned for *Lønne* sogn.

Henne sogn fremviser heller ikke et dødemandsbjerg, men at der har fundet begravelser sted i klitterne, fremgår af ovennævnte, at man så sent som 1811-12 begravede på »bekvemme steder i havklitten udfør Houstrup«. Torben Klinting nævner dog, at klitten *Sovrøgel* i Houstrup og *Rævrøgel* bjerge i *Henne* kan være begravelsessteder for indstrandede lig⁹.

Fig. 4.

- ① Kjærgård dødemandsbjerg.
- ② Børmose dødemandsdal.
- ③ Grærup dødemandsbjerg.
- ④ Grærup dødemandsdal.
- ⑤ Begravelsespladsen ved Engso i Vejers.

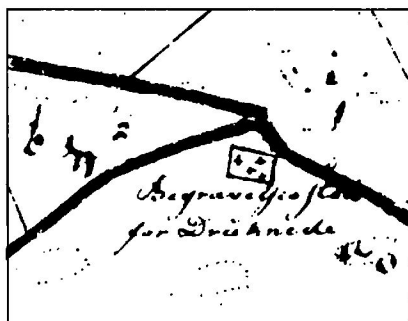

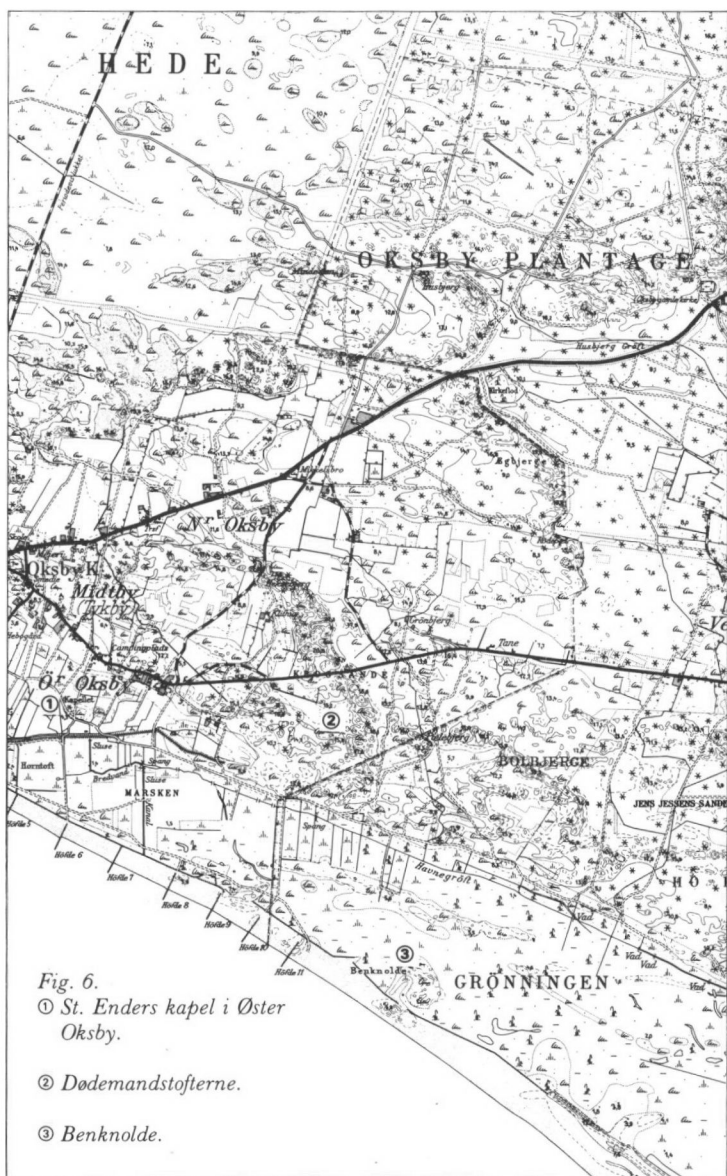
Fig. 5. Begravelsesstedet ved Eng sø aftegnet på et udskiftningskort fra 1817. Matr. arkivet, Kbh.

Ål sogn har ved Kjærgård Havvej et dødemandsbjerg. Det samme gør sig gældende ved Børsmose Havvej, hvor stedet kaldes dødemandsdal. Også ved Grærup Havvej ligger et dødemandsbjerg og nedenfor dødemandsdal. Desuden skal der i en klit syd for Grærup Havvej nr. 36 være blevet begravet 53 indstrandede lig¹⁰.

Oksby sogn. På et udskiftningskort over Oksby sogn fra 1817 finder man ved Vejers Havvej syd for Eng sø en rektangulær signatur med kors samt teksten »Begravelsessted for Drukne«¹¹. Ved hjælp af dette kort er det lykkedes at lokalisere stedet til Vejers Havvej 31 og 33 samt Rylevej 1 midt i et sommerhuskvarter. Hvornår denne plads sidst har været i brug – i lighed med de andre steder – er svært at sige, men i synsprotokollen for Skads, Øster og Vester herreders provsti 1883-91 oplyses det, at da man var i færd med at bese kapelkirkegården i Tykby i Øster Oksby og besluttede sig for at indhegne begravelsesområdet i henhold til en ny bekendtgørelse, blev det oplyst, »at der i Vejers findes en lignende begravelsesplads, og sognepræsten anmodedes om at undersøge forholdene og fremsende indberetning«. Præsten undersøger forholdene og finder, at »Vejers begravelsesplads ikke skal hegnes i henhold til bispens skrivelse af 28/5 1890, da intet lig er begravet de sidste 20 år«¹². Det må dreje sig om dette »begravelsessted for drukne«. Stedets brug som begravelsessted må være gået af brug længe før, idet Morten Eskesen fra Lyne fortæller en episode fra den tid, han var lærer i Vejers i årene

1844-46. Han beretter om det uhyggelige i at finde en »strandvasker« – et udtryk som kystens beboere ikke bruger. Man finder i hans beretning den uskrevne regel om, at et indstrandet lig skal bjerges op over flodvandslinien, men også den overtro der hørte med til at finde et lig:

Therkel Hansens to drenge Bakken på 13 år og Hans på 10 år var gået til havet for at »stræne«, medens Therkel Hansen var gået i seng, »men det varede ikke længe, inden de kom farende igen, som der var ild i hælene på dem, og som de skulle tabe vejret. »Hvad er der på færde«? spurgte jeg (Therkel Hansen). »Å«, sagde de, »der kom en død mand op af havet og rakte efter os!«. »Nu er I da lykkelige, det må have været en forlist sømands lig, som er kastet op, skynd jer ud igen, inden floden (højvandet) atter drager det ud og få ham hjulpet op over vandskellet og givet ham en pude af tang, thi ellers får I aldrig en nat fred for hans genfærd.« Det kneb for drengene at komme afsted, men der var ikke andet for, og de gav sig på vej, skønt det ikke gik så lystigt som første gang. Men derud kom de, og jeg var bagefter og holdt øje med dem oppe fra klitterne. De stod længe og sundede sig. Hans var den, der først fik mod til at gå hen og drage i liget. »Kom nu Bakken!« sagde han, men det kneb for Bakken. Sømandens lig blev da trukket op og fik oppe ved klitterne tang under hovedet. Siden måtte det være strandfogderne Knud Pedersen og Boj Pedersens sag at få det lagt i kiste og stædt til jorde ude i »æ Kappel«, søfolkenes kirkegård inde mellem klitterne, dog uden jordpåkastelse af præsten, man vidste jo ikke, om dette ikke var sket, eller hvad tro, den døde havde været af«¹³. Hvor liget er blevet begravet er ikke ganske klart, idet lokalbefolkningen i Vejers kan have betegnet »begravelsespladsen for druknede« som »æ Kappel«, men mere sandsynligt er det, at liget er blevet ført til Oksby til stedet St. Enders kapel eller i daglig tale kaldet kapellet. Hvis det sidste er rigtigt, må begravelsespladsen i Vejers været gået af brug længe før, hvilket harmonerer med præstens oplysninger om, at der ikke de sidste 20 år har været begravelser der (antagelig længe forinden). Ifl. overleveringer skal ligene fra »St. George« og »Defence« inddrevet i Vejers være blevet begravet syd for Engsø i Vejers, hvilket

tyder på, at i 1811-12 var pladsen i brug, men ikke i 1846⁷. Desuden kan oplyses, at de gamle strandfogder i Vejers kan erindre, at der på stedet var forhøjninger efter grave. Ved gravning til sommerhusbyggeri på stedet stødte man på skelettet af en person, men lod det ligge urørt¹⁴.

Som allerede nævnt blev indstrandede lig i Blåvand-området begravet i »æ Kappel«, som stadig kan ses som en forhøjning i landskabet i Tykby ikke langt fra Hvidbjerg Havvej. Der skal ikke her gøres rede for stedet, men kun henvises til artiklen i vor årbog 1972, hvor H. K. Kristensen beretter om stedet. Der må dog have været endnu et dødemandsbjerg i Blåvand, når man tænker på Johannes Mejers kort fra 1655, men måske er det det sted, der ligger øst for Pælebjerg i Oksby og benævnes dødemands lod¹⁵.

På Skallingen finder man stednavnet Benknolde, som må antages at være blevet benyttet til begravelsesplads, uden at det er lykkedes at finde oplysninger herom.

På *Fanø* er det ikke lykkedes, hverken i *Nordby* eller *Sønderho* sogne at finde dødemandsbjerge afsat på kort. Forespørgsler hos nuværende og tidligere strandfogder har heller ikke givet oplysninger herom. Dog nævner Kromann i *Fanøs Historie*, at »øen har sit dødemandsbjerg, hvor omkomne skibbrudne efter gamle sagn blev begravet«, men desværre nævner han intet om stedet eller dets benyttelse. Det ville nok være troligt, om der har været to dødemandsbjerge, et for hvert sogns stranden¹⁶.

På *Manø* er det heller ikke lykkedes at finde kortmateriale med dødemandsbjerge, og forespørgsler på øen har ikke givet resultat i den retning. Hvorfor man på disse to øer tidligt har glemt disse steder, som må have været der, kan der kun gisnes om, men måske har man her tidligt benyttet kirkegårdene som stedet, hvor den ukendte sømand blev jordet. Disse to øer kendte jo problemet fra de store tab, de ofte selv var ude for, og hvor deres pårørende, slægtninge blev begravet på fremmed kyst, måske har tanken om indviet jord tidligst gjort sig gældende her¹⁷.

Hvor længe blev man ved at begrave lig i dødemandsbjergene? I gl. love og forordninger finder man ingen bemærkning

ger herom, og det er som om indstrandede lig slås i hartkorn med selvmordere, henrettede personer m.v., men en forespørgsel i 1852, 25. febr. om en mormon måtte begraves på kirkegården bemærkes, at »hverken disse eller andre sekterere kunne lade deres lig nedgrave, hvor de finde for godt . . ., vil det være nødvendigt, at ligene begraves på sognets kirkegård«¹⁸.

Ved loven af 25. marts 1872 § 7 anføres »lig af de i sognet afdøde eller fundne forulykkede, som have anden hjemstavn, skulle begraves på dets kirkegård«. I forordningen 1873 bekendtgjordes det, at »udgifterne ved begravelser af ubekjendte fra havet ilanddrevne lig fremtidig ville være at afholde af . . . amtsfattiggassen eller . . . købstads kærnerkassen«. Dødemandsbjergenes funktion var nu slut, og for fremtiden indføres ilanddrevne lig i kirkebøgerne¹⁹.

Forud for en lovs gennemførelse går ofte en tids tradition, og til slut vil vi prøve at se i kystsognenes kirkebøger for at se, hvor tidligt de inddrevne lig optræder der¹⁹.

Igen begynder vi i amtets nordlige del, og i det følgende anføres, når strandlig indføres i kirkebogen indtil lovens indførelse i 1872. Dette er ensbetydende med, at begravelserne derefter finder sted på kirkegårdene.

I *Lønne* kirkebog indføres 4 inddrevne lig i 1860, 1 lig i 1861 og det næste i 1883, men nu efter lovens påbud.

I *Henne* kirkebog finder vi det første 10 år tidligere end i *Lønne*, idet der inddriver 2 i 1850, som antagelig er fra det strandede skib »Josephine« af Figano, der var strandet ved Nymindegab. Derefter indføres 1 i 1860, 3 i 1861, 1 i 1863 og 2 i 1869.

I *Ål* kirkebog finder vi det første i 1849, som antages at være en sømand fra det forliste fartøj »Figero« af Havre. 1 lig i 1857 som det lykkedes at identificere som kommande fra Hannover, 1 lig i 1858, 1 i 1864, men liget begravedes ikke på kirkegården, idet præsten anfører: »liget begravedes i klitterne, da det havde ligget længe i søen og var aldeles opløst«. I 1865 inddriver der et lig, der »begravedes i klitterne, da det var i meget opløst tilstand«. 1 i 1869 antagelig en engelsk sømand strandet ved Haurvig d. 30/12 1868. 1 i 1869, 1 i 1872.

I *Oksby* kirkebog anføres 1 lig i 1855 med bemærkningen »efter strandfoged Jens Simonsens begjæring i henhold til kommissionær Ellungs ordre, blev liget jordet i Oksby kirkegård, da det blev anset for at være en af mandskabet fra den strandede preussiske brig »Mathilde«. Traditionen var, at uidentificerede lig blev begravet i »æ Kappel«, medens andre blev begravet på kirkegården, derfor denne bemærkning fra præstens side. Det samme gør sig gældende for 3 lig i 1867, idet de formodedes at være fra kuffen »Harmonien« strandet ved Børsmose d. 24/9²⁰. 1 lig i 1869, 1 i 1872.

Ho kirkebog nævner ingen, hvilket skyldes, at forstranden på Skallingen i Ho sogn hørte under bjergene i Oksby²¹.

I *Nordby* kirkebog findes det første så tidligt som i 1821, men da han genkendes som sømand Peder Nielsen fra Bornholm, er det naturligt, at han får sin grav på kirkegården. Det næste lig indføres i 1844, 3 i 1845, 1 i 1849, 1 i 1854, 1 i 1855.

Sønderho udviser det tidligst indførte indstrandede lig i samtlige kystsogne i amtet. Som vi har kunnet se af de foregående kirkebøger, bliver det almindeligt omkring 1845-50, og tidligere indførte er blevet identificeret som kendte med tilhørsforhold til den protestantiske kirke. Men her i Sønderho finder vi i 1818 følgende: »ankommet på Sønderho forstrand imellem 24. og 25. marts og blev begravet i Sønderho kirkegård. Det døde legeme kjendtes ej, og især hovedet og armen vare afsvolpede og var meget i forrådnelse, begravet d. 25/3«²². Forbavsende tidligt er dette ukendte lig indført, og endnu mere bemærkelsesværdigt bliver det, at der skulle hengå 35 år, inden det næste lig indføres i kirkebogen d. 3/8 1853: »det blev begravet her på kirkegården efter at være synet af distriktslægen«. Det kan næsten ikke være muligt, at der i denne lange periode ikke er inddrevet et ukendt lig på Sønderho forstrand. Hvad årsagen kan være, tør jeg ikke gætte på. Det næste lig driver ind i 1869, og 1 i 1872²³.

På *Manø* indføres det første lig i 1843, 1 i 1844, 1 i 1851 som formodentlig er »Lars Lund Larsen af Læsø, efter et brev, som den druknede havde på sig, da han inddrev på stranden«, 1 lig i 1860. Den 25/10 1863 inddriver på Kurvesand et lig

»man antog ham for en engelsk lods på grund af et skilt, som han havde hos sig. Han havde også nogle prøjsiske penge i lommen. Han blev begravet, hvor han fandtes, da han ej kunne føres i land«, 1 lig i 1884.

Om dødemandsbjergenes placering i forhold til hinanden er det ikke muligt at sige noget konkret. Noget tyder på, at der må have været mindst et i hvert kyst sogn, men såvel i Ål som Oksby sogne optræder tre begravelsespladser i hvert sogn. Tager vi Ål sogn, tyder det på, at hver af landsbyerne Kjærgård, Børsmose og Grærup har haft sin, måske har hvert ejerlav haft en klit til nedgravning af lig. Det har vel også været begrænset, hvor langt man har villet transportere de ind-drevne, men som nævnt, det er kun gisninger.

Dødemandsbjergene er formelt ophørt ved lovens indførelse i 1872, men ud af kirkebøgerne kan vi se, at det må være sket mellem 1843 og 1860 afhængig af forholdene de enkelte steder. Ændringen hænger antagelig sammen med oplysningstiden og humanismens udbredelse. En oplysning hos Torben Klinting synes at afspejle den ny tids tankegang. Han fortæller følgende:

Flere forstandige og indflydelsesrige mænd i Henne og Lønne sogne arbejdede på at få indført en mere hæderlig begravelsesmåde for strandlig, og blandt dem kan nævnes pastor Brandt, der var præst i Henne-Lønne 1848-56, samt sogneforstanderne Adser Christensen i Hovstrup, der tillige var klitfoged, og Søren Jepsen på Hejbøl (Lønne), samt strandfogderne Peder Røgter i Henne by og Martin Pedersen Haahr i Houstrup. Disse mænd fik indført den regel, at strandlig skulle begraves i indviet jord, og at der til stadighed skulle henstå 2 a 3 reservekister i Henne kirketårn²⁴.

På Sønderho kirkegård står et mindesmærke over en ukendt sømands grav. Liget drev ind o. 1921, og dens indskription lyder:

Vi kender ej dit navn, din stand,
og hvor du havde dit fædreland!
Hvor er din slægt, og hvor er din ven?
– kun bølgen førte dig herhen!
Du fandt ej fred i storm og hav –
nu i Guds havn du finder grav.
Så hvil da her i stille ro
på kirkegård i Sønderho.

senere tilføjet:

Vi værner om dit hvilested
og ønsker dig al himlens fred,
thi også vi har grave
bag stormoprørte have²⁵.

Dødemandsbjergene, har ingen stene, men er dog mindesmærker om fortidig skik, måske var det værd at beskytte disse steder gennem en fredning.

Kilder og henvisninger:

Samtlige kort er reproduceret med Geodætisk Instituts tilladelse (A. 486/75).

1. »Det Nørrejylland Redningsvæsen« af C. P. Eisenreich, Kbh. 1927 side 7-14.
2. »Danske Sagn« af Evald Tang Kristensen nr. 1665, 1668, 1680 og 1699.
3. Hesselmed Godsarkiv, Commissionsakt. 1739, Vester Horne herred. reg.nr. G. 459-4. Landsarkivet, Viborg.
4. Danske Samlinger I. side 319.
5. »Fra Ribe Amt« 1972 s. 54-66.
6. »Vestjyllands Socialdemokrat«.
7. P. Gundesens optegnelser, Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv.
8. Strandfogedprotokol tilhørt strandfoged Peder Haahr, Houstrup. privat eje.
9. »Fra Jyllands Vestkyst« af Torben Klinting, Nr. Nebel 1930. s. 50-51.
10. Venligst oplyst af strandfoged Max Harborg, Grærup.
11. Oksby sogn, udskiftningskort 1817, Matrikelarkivet, Kbh.
12. Synsprotokol for Skads, Øster og Vester herreders provsti 1883-91 Landsarkivet, Viborg reg.nr. C 44 lb. nr. 5 s. 74.

13. »Minder og Udsigter« af Morten Eskesen, Odense 1881, s. 51.
14. Venligst oplyst af strandfoged Kr. Harborg, Vejers.
15. Venligst oplyst af overklitfoged A. Feilberg, Oksbøl og K. E. Johnsen, Ho.
16. »Fanøs Historie« af N. M. Kromann, Esbjerg 1934, bind 3, s. 377.
17. Venligst oplyst af fhv. sognerådsformand Edvard Hansen, Manø, der desuden fortæller, at der i nordvesthjørnet på Manø kirkegård var afsat plads til indstrandede lig, nu bliver de begravet i nordøsthjørnet. Hans mor (f. 1872) har fortalt, at der engang strandede et skib, hvor en omkom, og at præsten måtte hjælpe til at bære kisten, da der ikke var mandfolk hjemme på øen.
18. Love og forordninger, 25 febr. 1852.
19. Love og forordninger, 25. marts 1872, 10. nov. 1873.
20. Se »Strandinger og redningsaktioner fra Skallingen til Nymindegab 1852-1975« af S. Manø Hansen. Hist. Samfund 1977, s. 32.
21. Se »Om bjergningsretten til Skallingen« af S. Manø Hansen i »Fra Ribe Amt« 1979 s. 311-325.
22. Ifl. H. F. Feilberg »Ordbog over jysk Almuesmål« betyder »afsvolpet« afsvulpet.
23. I Sønderho kirkebog finder man fra 1631 og fremefter en fortegnelse over forulykkede søfolk, dels omkommet ved Fanø eller sønderhøninger, der omkom i det fremmede eller på havet, men for alle gælder, at det er navngivne personer, som ikke kan sammenlignes med indstrandede lig.
24. »Fra Jyllands Vestkyst« af Torben Klinting, Nr. Nebel 1930. s. 51-52.
25. »Fanøs Historie« af N. M. Kromann, Esbjerg 1934, bind 2. s. 487.

Søren Manø Hansen, f. 1934, museumsleder, Løkkevang 18, 6870 Ølgod. Har udgivet Strandinger og redningsaktioner 1852-1975, 1977. Endvidere artikler i Mark og Montre 1969 f. og Fra Ribe Amt 1972 f.